

Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини

Доба державної незалежності стимулювала посилення уваги до історико-мистецького минулого країни, прискорила появу численної регіональної публіцистичної та наукової літератури, у якій відбивається стан культурного поступу окремих теренів, їхня культурна спадщина в усьому її жанрово-видовому розмаїтті.

У цьому зв'язку подією у культурному житті Рівненщини стала публікація колективної монографії *"Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини"* [1], друк якої профінансовано обласним центром народної творчості (Ф. Васечко) та управлінням культури (Я. Мельник) за сприяння обласної державної адміністрації (В. Берташ) й обласної ради (Ю. Кічатий).

Загалом, починаючи аналіз цього видання, потрібно відзначити, що керівництво області постійно тримає у полі зору культурно-мистецькі проблеми краю і вже чимало років фінансово підтримує, за допомогою іменних стипендій, провідних діячів культури, фестивалний рух, реалізацію цільової програми *"Забезпечення населення Рівненщини українською книгою"*, як і щорічні конкурси на кращу публікацію місцевих авторів, що дає змогу останнім друкувати чимало фахової літератури та знайомити населення області з культурно-мистецькою спадщиною.

Авторський колектив рецензованої книги, як і її попередниці — *"Етнокультура Рівненського Полісся"* [2], намагався відтворити найоригінальнішу сторінку духовного життя області. А вона, незважаючи на численні глобалізаційні виклики, Чорнобильську катастрофу, так звані "ринкові відносини" та інші, явно несприятливі для розгортання повноцінного культурного життя, що базується на народних зразках, чинники, продовжує не лише зберігати, а й активно відтворювати розмаїття народної художньої ініціативи: зразки чорнодимленої кераміки, народної іграшки, ткацтва, художнього оздоблення одягу, втіленого у блискучих пам'ятках "поліського серпанку", мистецтва різьблення по дереву, писанкарства, як і форми національного костюма, що мають понад тисячолітню історію на цих теренах. Згадаємо, до честі музейних працівників, й відродження ними "Музею однієї вулиці", "Музею одного села" та інші форми культурної діяльності, що стимулюють інтерес рівненчан до збереження культурних традицій, як і загалом відроджену практику проведення музейних годин в області, де подібні культурні зразки завжди експонуються.

Аналізована книга складається з п'яти розділів: "Традиційне художнє ткацтво України як історико-культурний феномен"; "Народна кераміка в структурі художньої діяльності"; "Інші види декоративно-прикладного мистецтва краю в історико-культурній ретроспективі" (ювелірні прикраси, монетні вироби на теренах краю та ін.); "Сучасний стан народної культури Рівненщини"; "Творчі портрети" майстрів декоративно-прикладного мистецтва області".

Найбільш тематично об'ємним є перший розділ монографії, де аналізуються традиційні види художнього ткацтва, що побутують на Рівненському Поліссі, технології виробництва та провідні його центри (І. Локшук). Здійснено спро-

бу дослідження витоків семантичної гами мистецьких виробів, починаючи від кінця XIX століття (А. Українець), розглядаються й специфічні технології ткацтва, що побутували у той час. Увага акцентується на художньому оздобленні тканин — рушників, сорочок або їхніх фрагментів, а також наміток, хусток, фартухів тощо; виявляються тенденції в розвитку регіональної вишивки, аналізуються найхарактерніші мистецькі пам'ятки, поширені в районах області.

Цей розділ достатньо повно ілюстрований як високоякісними художніми зразками, так і "творчими портретами" окремих майстринь; має достатньо потужну джерельну "підтримку", що базується на художніх формах, збережених у фондах Санкт-Петербурзького державного музею етнографії та відповідних музейних зібрань України (ДНЦЗКСТК, м. Київ, фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею, шкільного музею села Крупове Дубровицького району, Корещького районного історичного музею тощо), а також відображених у провідних часописах Волині й Галичини першої третини XX століття (*Rocznik wolycki*, 1934 р., *Записки НТШ*, 1908 р., *Polska akademja umiejensjsci*, 1929 р. та ін.), "класичних" виданнях початку XX століття, уособленням яких є *"Українські узори"* Олени Пчілки, видруковані 1912 року, *"Матеріалах до етнографії та антропології"*, Львів, 1929 р., а також місцевих сучасних друкач (*"Гоцанське Погориння: давнина і сучасність"*, низці тематичних науково-практичних конференцій з нагоди ювілеїв окремих музеїв, історико-культурних заповідників краю, інших установ культури, відомих діячів тощо). У матеріалах цих форумів історико-культурний феномен традиційного художнього ткацтва Рівненщини став предметом дослідження (описи художніх виробів, сторінки творчого життя чи здобутки окремих митців та закладів культури області). У них чимало й польових записів авторів пропонованих наукових розвідок, спогадів окремих майстрів народної творчості, що дає можливість достатньо повно відтворити загальну картину культурної діяльності мешканців краю.

Окремо відзначимо й розвідки, спрямовані на виявлення особливостей поліської вишивки, символіку художніх виробів із ткацтва, прийоми оздоблення, міфологічні витoki пам'яток тощо, збережених у роботах місцевих майстрів, що також базуються на значній джерельній базі фондів Сарненського історико-етнографічного музею та РОКМ (Р. Тишкевич, А. Українець).

Розгляд цієї проблематики спирається на підготовлені у результаті численних експедицій початку та 20—30-х років минулого століття праці співробітників Наукового товариства ім. Т. Шевченка (м. Львів), етнографічні матеріали з експедицій до с. Городок, що на Рівненщині, під керівництвом М. Біляшівського, спадщину Товариства Дослідників Волині (м. Житомир), розвідки учасників наукового Товариства вчителів 30-х рр. XX століття, експедиційні матеріали історико-етнографічного музею Литовської Республіки під керівництвом К. Мошинського, викладача Вільнюського університету М. Преферової, дослідження співробітників Острозького музею під керівництвом Г. Равчука, а також розвідки провідних сучасних фахівців із Рівненського, Житомирського та Сарненського музеїв.

Активно використовуються для аналізу в дослідженні й художні зразки ткацтва із Зарічненського, Володимирецького, Березнівського, Рокитнівського районів Рівненщини, які найбільше постраждали через Чорнобильську катастро-

фу, що поступово відходять із культурного обігу у зв'язку із запобіжними заходами держави — відселенням місцевих жителів, а отже — значною втратою художніх практик.

Перевагою згаданих розвідок, що розглядають стан побутування української вишитої сорочки, є широке культурне тло, на якому формуються семантичні та символічні витоки названих культурних пам'яток. Адже на Волині, як терені, що найпоспідовніше консервує культурну традицію, існувала прадавня практика певного злиття весільного та поховального обрядів, в яких сорочка посідала далеко не останню роль. Звернемо увагу й на композиційне вирішення оздоблення західнополіських сорочок, що виявляється, на думку авторів, у "гармонійному співвідношенні червоного і чорного кольорів орнаментальних комплексів та білого тла" (с. 62), про що детально розповідається у поданих матеріалах.

Для розкриття специфіки художнього ткацтва авторами залучалися й матеріали, які подають порівняльну характеристику подібних мистецьких практик у їх семантиці орнаментальних виробів, що використовуються у традиційному оздобленні народного вбрання Полісся загалом протягом тривалого історичного періоду. Аналізується орнамент, що виражає світоглядні, етнокультурні та естетичні уявлення прадавніх мешканців Полісся (с. 52—57) (Г. Вахрамеева).

Окреме місце в системі культурної діяльності, й зокрема художнього ткацтва Волині, посідає специфічний тип тканого виробництва — "поліський серпанок" — вид прадавньої художньої праці, що вирізняє Рівненщину з-поміж інших етнокультурних регіонів і має своїми витокami III—II тис. до н. е.

Технології вирощування льону та коноплі, прядіння, засоби виробництва, великий спектр обрядових дійств, пов'язаних із виробничим процесом, а також характеристика мистецьких виробів (рушників, наміток, фартушків, як і загалом місцевого весільного вбрання) окремих майстрів (Н. Дем'янець, У. Кот, Н. Рабчевської, О. Придюк та представників старшого покоління цього виду художньої діяльності — Р. Пупка, М. Краська, О. Пінчук), що зберігаються у Художньому фонді України, приватних колекціях Канади, США, Польщі, Німеччини, Італії, Аргентини, Австралії, Англії, Франції, Росії та інших країн, а також характеристики провідних осередків, а надто села Крупового, що на Дубровичині — все це складає зміст наукових розвідок Р. Тишкевич і Л. Костюк.

Специфічними в аналізованій роботі є й матеріали щодо інших складових вітчизняного декоративно-прикладного мистецтва, зокрема й місцевого ткацтва, — оздоблення одягу. У цьому випадку йдеться про роль пояса у народних віруваннях та звичаях (Т. Пархоменко). Саме в її розвідці висвітлюються маловідомі народні вірування та звичаї, пов'язані з поясами (насамперед червоними), технологіями виготовлення сітчастих його зразків у Зарічненському, Рокитнівському та Дубровицькому районах області. При цьому автор спирається на колекцію художніх витворів (жіночих і чоловічих), що зберігаються у фондах Рівненського обласного краєзнавчого, Корецького районного історичного музеїв, а також власні польові записи, здійснені під час комплексної республіканської етнографічної експедиції, організованої Центром захисту культурної спадщини МНС України. Всі аналізовані в розвідці художні форми детально описані; розкрито специфіку технології їхнього виготовлення, їхню символіку, творчість окремих майстрів, їхню спадщину тощо.

Підсумовуючи наведене раніше стосовно витоків та стану побутування регіонального ткацтва, варто наголосити, що Волинсько-Рівненське Полісся, займаючи специфічне етноконтактне і географічне розташування, внаслідок дій

об'єктивних соціально-історичних та економічних процесів, зберігає архаїчні елементи матеріально-побутової, естетичної та загалом духовної культури, до яких, безумовно, належить і народна вишивка. Тож подальші дослідження "в конкретному етнокультурному середовищі такого важливого складника давньої мистецької спадщини, як народна вишивка, дадуть змогу не лише точно встановити межі побутування різних типів виробів", з'ясувати їхні локальні характеристики та художні особливості, а й "допоможуть більш точно визначити загальні мистецькі та культурно-еволюційні процеси в їх історичному розрізі" (с. 50).

У другому розділі акцентується увага на мистецтві народної кераміки, найрозвиненішої свого часу на Поліссі і представлений фрагментами дисертаційного дослідження Г. Істоміної, яка вивчає керамічні вектори матеріальної культури Рівненщини, її провідних майстрів та осередків. Тому в цій розвідці також чимало джерельних матеріалів, сформованих на підставі картотек народних майстрів, технічних звітів, що зберігаються у фондах музейної мережі Волинського Полісся; автором використано й публікації Волинської губернської друкарні 1911 р. і приватної друкарні З. Вольфмана стосовно "кустарної промисловості Волині та її майбутнього" (1901 р.) та ті друки, що підготовлені у дещо пізніший час. Є тут чимало матеріалу з методичних посібників 1928 року видання стосовно розвитку керамічної галузі та технологій для кустарно-промислових шкіл і майстерень, за якими організовувалися різні види керамічного виробництва на Волині, що перебувала під впливом Польщі; й, безперечно, польових записів щодо виявлення технологічних прийомів виробництва, знярядь праці, керамічних зразків, їхньої вартості на тодішньому ринку, потужності самого виробництва, провідних осередків (сіл Велика Клецька, Мала Клецька, Загребля, Вілія, Карпилівка, Залібівка, Мощаниця, Ступно, Держань тощо) (с. 87—88) та майстрів (М. Лашта, М. Коваль, А. Ліщенко, Г. Палій, І. Панашук, Я. Ярмолук, І. Кореніювський, Арсеній та Клим Перепелиці, Ф. Талашук, А. Барчаковський та ін.) (с. 89), а також описів численних ритуальних дій, що виконувалися перед початком виробництва та після його завершення місцевими майстрами, сакрального змісту цих обрядів тощо. Цікавим може видатися й виявлений автором матеріал розвідки щодо підходів місцевих органів влади у зарахуванні гончарів до категорії майстрів, яке мотивувалося відсутністю або малими доходами з орної землі, що давало можливість такому майстрові повністю зосередитися саме на керамічному виробництві.

Унікальною, на думку автора, є й виявлена практика краю (с. Вілія Острозького району), коли основні технологічні прийоми успадковували жінки, які, крім важких воєнних та повосенних часів, цим видом діяльності практично не займалися. Це, однак, продовжується і сьогодні, коли онуки майстрів навчаються на мистецьких факультетах вітчизняних ВНЗ і продовжують традиції своїх попередників.

Як позитивний відзначимо й факт збереження упорядником у тексті монографії місцевих говірок, особливо коли йдеться про польові записи, що дають можливість краще сприйняти пропонований теоретичний матеріал та відчутти специфіку духовності Полісся.

Увагу дослідників, чії розвідки формують третій розділ, привертають матеріали стосовно ювелірних виробів, віднайдені у старовинних давньоруських містечках — Дорогобужі та Пересопниці (Б. Прищепа) та низка повідомлень знаного в краї організатора культурно-мистецького життя й археолога Ю. Нікольченка щодо культурної спадщини не менш відомих осередків Волині — Муравиці, Тор-

говиці й Березного, що у Київську добу залишалися не лише центрами декоративно-прикладного виробництва, а й потужними осередками літописної традиції та книжкової культури. Завдяки цим знахідкам ми маємо достатнє уявлення про культурні контакти місцевих жителів, рівень їхньої естетичної свідомості, вектор розвитку художніх ремесел та загалом матеріальної культури місцевого населення доби середньовіччя.

Цю ж думку, стосовно широких культурних контактів місцевого населення з представниками інших культур, підтверджує й розвідка краєзнавця П. Кононця, який зосереджує увагу на характеристиках монетних скарбів, зокрема монет часів Римської імперії, віднайдених на території сучасної Рівненщини, дискутуючи про питання походження цих зразків у давньослов'янському суспільстві, яке у той час (початок нової ери) ще не сформувало достатньо ефективну і сталу грошову систему. Відтак, знайдені тут скарби монет (часів Марка Аврелія, Антонінів, імператорів Юліана й Адріана тощо), золотих медальйонів імператора Клавдія Йовіана (363—364 рр. н. е.), наголошують окремі дослідники, виконували лише функцію сировини для ювелірних прикрас місцевих майстрів. Утім, наголошуючи на тому, що у перших століттях нашої ери на цій території проживали племена черняхівської культури, у чиему середовищі й поширювалися римські монети, автор доводить, що згадані племена досягли на початок нової ери високого рівня історичного розвитку (с. 142).

Матеріали четвертого розділу присвячені сучасній культурній практиці декоративно-прикладного характеру. Йдеться про стан побутування писанки, прийоми її виготовлення, класифікаційні ознаки, семантичну і символічну складову, регіональні відмінності, тематичне розмаїття та характеристику творчої спадщини окремих майстрів у краї (В. Степанюк, Н. Дребот); подано тут й зразки колекцій писанок, що знаходяться у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею тощо (С. Виткалов, Л. Базик).

У розділі розміщено інформацію й про мистецьку специфіку художніх виробів із дерева. Адже, як наголошував відомий дослідник народної культури Полісся Ю. Лашук, "...тут наявний оригінальний вид народної різьби, відмінний від гуцульської із властивою їй лінійною геометризцією, чи полтавської, яку відзначає заокругленість елементів, ряєність мотивів. Для поліської різьби характерною є перевага ритованих мотивів, які доповнюються простими формами та елементами" [3; 38].

Автор розвідки (О. Сташук) розповідає про передумови сьогодинішнього розквіту декоративного різьбярства, виводить його витoki від практики діяльності Клеванського й Оржівського деревообробних комбінатів, Березнівського, Костопільського, Острозького, Рокитнівського, Сарненського лісгоспзагів та численних меблевих фабрик, що діяли в краї і давали змогу сформуватися генерації майстрів, які зосередили свою діяльність й на окремих мистецьких зразках, якими оздоблені сьгоднішні численні установи культури та парки області. Творчий доробок сучасних провідних майстрів — В. Позніка, В. Мисанця, І. Коваленаса, П. Петросюка, Л. Тимошука та ін., їхня виставкова діяльність також стали предметом дослідження О. Сташук.

Сюди ж віднесемо й коротке есе Г. Каневської про майстра народної іграшки, фахівця-флориста Вікторію Кисиленку, яка відновлює тип і характер давньої лляної ляльки "без обличчя", що допомагає кожній дитині додати у свій динамічний світ щось нове, своєрідне.

У п'ятому, заключному розділі книги окреслено стан роботи Рівненського обласного центру народної творчості у цьому напрямі, розкрито форми залучення народних

майстрів до участі у різних виставках, подано окремі статистичні дані щодо стану побутування цього виду діяльності, місцезнаходження окремих творів митців, наведено напрями розвитку декоративно-прикладного мистецтва в краї загалом та форми його підтримки завдяки фестивальному руху, а також представлено творчі характеристики найбільш знаних митців.

Завершуючи огляд цієї книги, відзначимо й, так би мовити, технологічні сторони цього видання, зокрема професійно виконані світлини знаних у краї фахівців — О. Харвата, О. Нагорнюка та В. Скібінського, Г. Істоміної, якісні додрукарські роботи та фотографії місцевих музейних фондів, зроблених В. Луцем, й фахове оформлення книги — верстання і дизайн (В. Луц, О. Морозова).

Чи не найбільшою заслугою авторів цього видання, особливо його упорядника, є й, мабуть, те, що вперше оприлюднено Каталог народних майстрів краю, доведено до широкого загалу (наскільки це дає змогу зробити наклад видання в 500 примірників) імена митців й окремі їхні твори, завдяки яким Рівненщина сьгодні зберігає свою культурну автентичність і помітно вирізняється у загальному культурному контексті серед інших областей країни.

Монографія має також усі необхідні ознаки наукової книги: вона є фахово упорядкованою і відредагваною, в ній наявний Іменний та Географічний покажчики, що дають змогу кожному швидко зорієнтуватися у достатньо значному за обсягом різноаспектному тексті, тут наявний якісний ілюстративний візуальний матеріал, двомовні анотації наукових розвідок, коректність викладу, що підтверджує наявність поважних рецензентів, а також високий рівень палітурних робіт та художнього оформлення. Отже, все це робить книгу достатньо репрезентабельною і ставить її в ряд видань, що фахово висвітлюють ще одну сторінку вітчизняної регіональної матеріальної культури.

Утім, як і кожне подібне видання, ця книга також має й окремі хиби, найпомітнішою серед яких є явно недостатня кількість ілюстративного матеріалу. Адже вести мову про культурну спадщину, що в усьому світі має стати тенденцією до згортання, а на Рівненщині, навпаки, відроджується, не підкріплюючи це відповідним широким ілюстративним рядом, недержано.

Дещо непропорційними є, на нашу думку, й окремі розділи видання (приміром, перший і другий) та відсутність аналітичного матеріалу про інші види культурної діяльності місцевого населення (приміром, художнє ковальство та інші види художньої творчості, про наявність яких в краї дізнаємося з поданого наприкінці книги Каталогу майстрів). Однак ці зауваження носять рекомендаційний характер і не зменшують загалом великого значення аналізованої книги, яка, беззаперечно, складе ще одну помітну сторінку у вивченні культурної спадщини Рівненщини.

Список використаної літератури

1. *Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини* : (колект. моногр.) / упоряд. і наук. ред. Виткалов В. Г. — Рівне : Дятлик М. С., 2010. — 223, XXXII арк. іл.
2. *Етнокультура Рівненського Полісся* / [упоряд. В. Ковальчук]. — Рівне : ДМ, 2009. — 375, LXXII с.
3. *Лашук Ю. П.* Народне мистецтво Українського Полісся / Ю. П. Лашук. — Львів : Каменяр, 1992. — 134 с.

*Сергій Виткалов,
аспірант КНУКіМ*

Надійшла в редакцію 5 травня 2011 року